

ALI XAN-PƏRİ

Aləmlərin Rəbbinə şükürrər olsun, həmdi-sənalər olsun. Bizə can sağlığı verən ilahiyyə çox şükürrər olsun. Türk dünyasının bayrağı həməşə ucalarda yellənsin, inşallah. Cümlə ustaddara Allah irəhmət eləsin.

Mən sizə hardan xəvər verəjəm, şəhri Bitlisdən. Dünyanın kövəyi saylan, gözəllikdə bağınnan, bağçasınnan, torpağınnan, dağınnan, daşınnan tayı-bərəvəri olmuyan Bitlis şəhərinin.

Bitlis şəhərində Hacı Səyyad adında böyük bir şəxsiyyət yaşayırdı. Əli, açığ, varrı-döylətdi, ildə bir dəfə Haj ziyarətini-Məkkiyi, Mədiyyəni ziyarət eliyif qayıdığ gələn bir böyük şəxsiyyət iydi. Adı dillərdə söylənərdi. Öz imarətinin yanında Allah yolunda bir məscid tikdirmişdi. Həməşə savax namazdarını məsciddə qıladı. İbatətqər olduğuna görə, varı-döyləti çox olduğuna görə çox tanınerdi. Ancax bütün bunnara baxmayarax Allah-tala öylad verməmişdi. Öyladı yoxuydu. Siz bilersiniz ki, öyladsızlıx-sonsuzlux deməkdi. Allah kimin öyladı yoxdu ona öylad nəşib eləsin inşallah. Öz həyat yoldaşınnan diz-dizə oturuf söhbət eliyirdilər.

– Ay kişi, sənin öyladın yoxdu, mən sənin qanına bais oloram, günah götürörəm. Öylən ayrı bir qadınnan, qoy sənin öyladın olsun. Onnara nökrək eliyərəm, inşallah.

Dedi- “yox, qarı, Allah versə sənən versin, verməsə istəmərəm, çünki sən mənim məhəbbətim, gözümün işığısan”.

Bu dəmdə nökrək gəlif dedi, ağa, eşdə sizi bir dərviş çağırer. Darvazanın ağzında dərviş dayanıf, çiyində heyvə, əlində əsa.

– Hacı Səyyad siz olarsız?

– Bəli, mənəm.

– Salamun əleyküm.

– Əleykümə salam.

– Hacı Səyyad, günorta namazımın vaxtı keçer, mana bir yer göstərərənmi namaz qılam?

Hacı Səyyad dedi:

– Mən də abdəstimi yeni alıf meçidə gederəm, gedək baravar namazımızı qılax.

Namaz qılıf qurtarannan sonra dərviş ərmağan olaraq həyvə-sinnən bir qırmızı alma çıxardıf Hajı Səyyada verdi. Dedi:

– Hajı Səyyad, mənə hörmətin üçün, meçidində yer göstərif mana namaz qıldırıldığı üçün Allah-taaladan sana cansağlığı arzuluyuram. Al bu almıyı da yarısını sən ye, yarısını da arvadın yesin. Özgə mənim sana töhvəm yoxdu, – deyif, meçiddən eşiyə çıxdı.

Hajı Səyyad bunun arxasınca çıxanda kişiyi görmədi. Evə gəldi, gördü burda da yoxdu. Dedi:

– Əyə, bu adam nejdü?

Almeyi qarısına göstərəndə, xanım gördü elə bir almadı ki, gözün toyşuğunu aparer, gözəlliyi göz qamaşdırer. Tez pıçax gətirdi, almıyı yarı böldü. Yarısını arvadı nuş elədi, yarısını özü.

Bəli, o günnən doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat, doqquz dəqiqə tamam olan vaxtı Hajı Səyyadın külfəti Güllüstan xanım yükünü yerə qoydu. Bir oğul, bir qızı oldu.

Hajı Səyyad meçiddə namaz qılerdı. Muştuluxçu gəldi. Savax namazıydı.

– Əfəndim, gözün aydın olsun, bir cüt öylədim dünyaya gəldi, bir oğlun, bir qızın doğuldu.

Hajı Səyyad dedi:

– Oğul, sana bir inək, bir erkək, bir at tərəfimmən muştulux haqqı vererəm.

Muştuluxçuları yola salannan sonra meçiddən eşiyə çıxanda gördü meçidin çölündə, hasarın divində bir uşax bələyin içində ağlıyır. Hajı Səyyad elə başa tüşdü ki, bunun öz uşağıdı bunu sövündürməkdən ötrü gətirif burya qoyuflar. Öz-özünə dedi, əyə, bu zalımın qızı bunu nə tez gətirif burya qoydu. Elə bildi öz uşağıdı. Uşağı tez bələyinə püküf götürüf öyə gələndə dedi:

– Ay arvad, niyə uşağı aparıf orya qoyuflsan?

Arvad dedi:

– Ə, kişi, mən orya uşax aparmamışam.

Uşağın bələyi açılanda gördülər oğlan uşağıdı.

Arvad dedi:

– Yox, Hacı Səyyad, mən bu uşağı qəbul eliyə bilmərəm. Bunun atası-anası bəlli döylü. Mənim özümün bir cüt öyladım var.

Hacı Səyyad dedi:

– O ki, sən qəbul eləmersən onda mən bir dayə taparam, əmizdidirrəm, Allaha da xoş gedər. Biz birini isteyirdik Allah bizə üçünü göndərif, gəl naşükür olmuyax. Allahın nə gözəl, xoş işdəri var.

Qonşuluxda bir Cahan qarı vardı. Çağırdırdılar.

– Ayına, gününə nə isteyirsən bu uşağı böyütmək üçün?

– Hacı Səyyad, bu uşağı sənin öyündə saxlıyaram, mənim öyümdə yer yoxdu. Bu uşaxlarnan böyüyər bir yerdə qardaş-bajı kimi.

– Gülüstan xanım dedi:

– Ancax mən ona süd verə bilmərəm, saxlıyır qoy bizdə saxlasın, mən də göz-qulax olaram.

Uşaxların qırqları çıxdı. Qırx günnən sonra qojalar, ağsaq-qallar, Hacı Səyyadın dostdarı, qohum-əqraba yığıldılar uşaxlara ad qoymağa.

Ustadlarımız xalxı güldürməkdən ötrü məzəli-məzəli sözdər deyirdilər. Qarılar ləyəlgalar¹⁹ deyirdilər, keçəllər ləyğalar deyirdilər. Kəpək qarı, köpək qarı, ipək qarı, nə bilem, cürə-cürə sözdər deerdilər. Qarıların biri dedi oğlanın adını Sijimqulu qoyax, biri dedi Örkənqulu qoyax. Enni olsun, kürəkli olsun, boyu uzun olsun. Bu addar keçmədi. Bir gözəl qarı irəli gəlif dedi yox, Hacı Səyyad hər il Haca geder, Məhəmməd əl-Mustafaya səjdə eliyir. Oğlana peyğəmbərimizin adını qoymalıyız. Bu təklifə hamı irazı oldu.

Qızın adını qoydular Pəri. Çox gözəl, oğlanın adı Məhəmməd, qızınki Pəri. Bə üçüncü uşağın adını nə qoyax? Həmən o gözəl qarı gənə də təklif irəli sürüf dedi ki, bu tapılan uşağın adını da Tafdıx qoyax. Bu ad da hamının xoşuna gəldi, hamı bəyəndi. Oğlanın adı qaldı Tafdıx.

¹⁹ Ləyəlgalar – lağlağılar, qaravəllilər, gülməli lətifələr mənasında.

Beləjə gün keçər, ay keçər, dolaner. Uşaxlar gəlif 16-17 yaşa çıxıflar. Günnərin bir günü carçılar car çəkdilər dedilər ki, birisi gün Haj yoludu, kim Haja hazırdisa qoşulsun gedənnərə.

Hajı Səyyadın ailəsində də söhbət oldu, Məhəmməd dedi, baba, mən də gederəm, Gülüstan xanım dedi, mən də gederəm, Hidayət dedi, mən də gederəm. Öydə qalası kim oldu – Pəri xanımnan Tafdıx bəy. Hajı Hidayət dedi:

– Oğul, Tafdıx, bajınnan mügayat ol. Bizim gedif-qayıtmağımız 6-7 ay çəker. Gələn ildə inşallah Pəriynən səni göndərərəm.

İrazılaşdılar, görüşdülər, ayrıldılar. Bunnar Haja getməkdə olsun, sizə deyək Tafdıxnan Pəridən. Tafdıxnan Pəri qardaş-bajıdılar, buna söhbət yox. Bir yerdə böyüyüf boya-başa çatıflar. Hər ikisi bir-birini doğma bajı-qardaş bilerdilər. Bu Tafdıx ölmüş yaya ox qayırdı, quşa atırdı, quş vurordu. Cahan qarı da bir gün qapıda çoxlu yun sərmışdi, yun qurudordu eşdə. Nətər oldusa bunun yununu möhkəm dağıtdılar. Cahan qarı buna çox hirsəndi, başdadı Tafdığı söyüf yamannamağa:

– Sən haranın tüşməsiydin, haranın azğımıydın gəlif bu ailəyə ürcah olufsan? Atası bəlli olmuyan bijbala, – deyif Tafdığı nə ki var yamannadı.

Belə deyəndə Tafdıx dedi:

– Qarı, sən nə deyirsən, nə sayaxlıyrsan, mənə ki atam Hajı Səyyad, anam Gülüstan xanımdı. Nə ağzını Allah yoluna qoyuf uluyursan?

Qarı dedi:

– Canına azzar deyirəm, hər nə deyirəm düz deyirəm. Sən Hajı Səyyadın oğlu döysən, sən Tafdıxsan, səni Hajı Səyyad meçidin həyətinnən tapıf. Ona görə də sənənin adını Tafdıx qoyuflar. Pəri kimi gözəl qız da dünyada yoxdu, o sənənin bajın zad döylü, əldən qoyma, nə qədər imkanın var valideyinləri Hajdan qayıdana kimi kefini çək.

Tafdıx xeyli fikirşənnən sonra gedif bir yaylığ aldı – baş örtüsü. Əbrüşün ipəkdən alıf-gətirif Pəri xanımın yanına gəldi:

– Ay Pəri, al bunu başına ört.

Pəri çox sevindi, qardaş payıdı. Başına örtən vaxtı gördü ki, çox yaraşdı. Tafdıx belə baxanda gördü kü, Allah-talanın əlinin boş, könlünün xoş vaxtında Pəriyi yaradıf. Öz-özünə dedi:

– Əyə, belə gözəldən kim əl çəkər?!

Qarının dediyi doğrudusa, Pəri mənim olmalıdı.

Bir gün buannan, bir gün oannan, ay tamam oldu, gün keşdi. Ha-ha-ha... bir gün Tafdıx beyqafildan Pəri xanımı qucaxlayıf dodağınnan bir öpüş aldı.

– Ayə, namərd qardaş, sən nə qayrersan?

Bunnarın arasında mübahisə tüşdü. Tafdıx dedi:

– Ağız, mən sənin qardaşın döyləm. Mən Tafdığam, məni çöldən tapıflar, qeyri-kimsənin öyladıyam. Ona görə də sana vurulmuşam, səni almalıyam.

– Ədə, aqlını başına yığ, sən mənim qardaşımsan.

Tafdıx dedi:

– Yox, heç elə şey yoxdu, mən sənin qardaşın döyləm. Hök-mən mən səni almalıyam.

Pəri çox dedi, Tafdıx az eşitdi. Axrı günnərin bir günündə, öyün bir səmtində ikisinnən özgə heç kəs yox. Tafdıx Pəriyi qucaxlayıf özünə çəkif ram eliyən vaxtı, görək burda Pəri xanım nə deyəcəkdir, tərəfinnən ərz eliyək, siz şad olun:

Başına döndüyüm, qurvan olduğum,
Tapdıx, çıxma yoldan, aman günüdü.
Alışıf oduna büryan olduğum,
Qardaş, çıxma yoldan aman günüdü.

Tafdıx dedi:

– Əyə, nə “qardaş, nə zad” istədiyimi eləsiyəm. And olsun Allahıma, sənnən əl çəkən döyləm.

Götürdü Pəri xanım, görək daha nə dedi:

Mən tutaram ətəyinnən dadınan,
Pərvanəyəm, qovrulmuşam odunan.
Məni rusvay etmə bədnam adınan,
Qardaş, çıxma yoldan aman günüdü.

Tafdıx gənə də əl çəkmer. Pəri xanım qeyrətsiz qardaşa yalvarmağındadı:

Bu dərd qalar mən Pərinin canında,
Pərvanələr yanar şamdan yanında.
Üzün qara olsun hax divanında,
Qardaş, çıxma yoldan aman günüdü.

– Heç elə şey yoxdu, sənnən dönən döyləm, sənnən də ayrılan döyləm.

Pəri öz-özünə dedi, nənəm mana bir oyun öyrətmişdi. Görəm bu oyunun canımı qurtarsam yaxşı olar, inşallah. Oydu ki, bir qədər hiyliyə əl atdı. Dedi:

– Ay Tafdıx, sən deyən iş baş tuta, görürəm əl çəkmersən.

Tafdıx dedi:

– Nə təhəri?

Dedi:

– Bir say, gör bizim nərdivanımız neçə piləkəndi?

Tafdıx dedi:

– İyirmi aşaxkı mərtəvənin, iyirmi də yuxarki mərtəvənin piləkənidi.

Pəri dedi:

– Gəl bu qırx nərdivanı baravar çıxax.

Tafdıx dedi:

– Çıxax.

Pəri xanım qavağa tüşdü. Dedi:

– Tafdıx, hər ayağını piləkənə qoyanda deynən “nəhlət sana, kor şeytan”.

Tafdıx otuz doqquz kərə “nəhlət sana, kor şeytan” deyə-deyə qırxıncı piləkənə ayax basanda Pəri xanım dedi:

– Tafdıx, yenə də de “nəhlət sana, kor şeytan”.

Tafdıx dedi:

– Atama-anama nəhlət bir də o sözü desəm, çünkü sən halalca mənniysən.

– Ay Tafdıx, etmə, elmə, şeytanı qəlvinnən çıxart. Mən sənənin bajınam, sən mənim qardaşım.

– Yox, yox, dediyimnən dönən döyləm. Məqsədimə çatmamış sənnən əl çəkən döyləm.

Pəri dedi:

– O ki, əl çəkmərsən, ay Tafdıx, neynək, sən deyən olsun. Onda qoy gedem aftafaynan ləyəni gətirəm, üzün-başın çirklənif əlinə su tökəm yaxşı-yaxşı yuyun, bu vəziyyətdə səni yaxına buraxa bilmərəm.

Tafdıx yaxalaner, Pəri su tökör. Tafdıx başını aşağı əyif üzünə su çırpın vaxtı aftafa süysünün²⁰ dalınan möhkəm dəydi. Pəri var güjünən aftafıyı elə endirdi ki, Tafdıx bu ilmi ölüf, bildirmi?! Baş yarıldı, huş itdi. Tafdıx uzandı burdan orya. Pəri Tafdığın başını möhkəm sarıdı. Eşiyə çıxdı, qonşudan dava-dərman verən bir nəfəri də çağırırdı, bunun başını dərəcəniyif təzədən sarıdılar.

Cahan qarı işdən halı oluf gəldi dedi:

– Ay yığvalın qara olsun, bu iş nəydi başına gəlif?

Tafdıx olannarı ona danışdı, dedi:

– Pəri vurdu, məni bu günə saldı.

Qarı dedi:

– Yığvalın qara gəlsin, Hacı Səyyad gələndə səni asdırıjax. Əmbə bir çarən var. Hacı Səyyad Hajdan qayıdanda gərək sən Pəridən qavax onnarın qavağına gedif deyəsən ki, Pəri sözümə baxmerdi, nə istiyirdi onu da eliyirdi, oğlannarın görüşördü. Günnərin bir günü mən onun bu hərəkətdərinin qarşısını almağ istiyəndə məni də avtafiynan vuruf qanıma-qaltan elədi.

– Sağ ol, ay Cahan nənə, nə gözəl yol göstərdin mana.

...Xəvər gəldi ki, artıx yeddinci aya keçif, hajılar Hajdan qayıdellər.

Tafdıx bir ata minif Hajdan gələnnərin qavağına bir at mənzili qavağa sürdü. Gedif Hacı Səyyadın qarşısında baş əydi, əlini öpdü, üzünü öpdü. Dedi:

– Mehriban atam, əziz anam, iyid qardaşım, hajınız qəbul olsun, xoş gəlifsiniz.

– Ay oğul, öydə, eşikdə nə var, nə yox, başın niyə sarıxlıdı?

²⁰ Süysün – boyun ardı

Tafdıx başını aşağı salladı. Hajı Səyyad yenə xavar aldı, de göröm başına nə oluf, niyə sarıyıfsan?

Tafdıx dedi:

– Ay bava, dilim tutmor söylüyəm.

Dedi:

– Ay oğul, nə oluf?

Dedi:

– Siz gedənnən bəri heç bilersən Pəri mənim başıma nə oynunar gətirif?! Öyə hər gün cürə-cürə oğlannar gətirer, onnarnan eyşi-işrət məclisi keçirer, gah deer buna gedəjəm, gah deer ona gedəjəm. Otaxda xaxana başdıyır. Mən də deyəndə niyə belə eliyirsən? Deer, bu mənim öz kefimdi, sən kimsən? Bir on gün bunnan qavax da gənə birini gətirmişdi. Tutaşdıx, Pəri mənim başıma bu işi gətirdi, vurdu başımı yardı. İndi də gəlmişəm sizi bu vəziyyətdə qarşılamağa. Bax, ata, vəziyyət belədi, ixtiyar sənindi, bu işi neyə həll eliyərsən, neyə məsləhət bilərsən, öz işindi, mən bir öylat kimi bunu sana deməliydim.

Hajı Səyyad qeyzə gəldi, dünyə gözünə qarannıx göründü. Dedi:

– Sən Hajı Səyyad olasan, adın, sanın, namusun, qeyratın elnən bir ola, sənin qızın da belə namussuz ola.

Oydu ki, oğlu Məhəmmədi çağırif dedi, tez düş, bizdən qavağa. Get mən gələnətən qızın sədə-sorağı orda qalmasın. Apar dağlarda, meşələrdə izini itir, qannı paltarını da mana gətir.

– Ata, doğrumu dersən?

–Sus! Mən nə deerəm onu da elə, tez ol! Onun qannı paltarı mana çatmamış mən kəcavəmi qarıya sürən döyləm. Haydı, dur çap atını, nəslimizin namusunu təmizdə!

Ata əmriydi, onun sözünnən çıxmax olmazdı. Məhəmməd yüyürək atdarın birinnən tez özünü öylərinə çatdırdı.

Pəri xanım söyüncək qardaşının üstünə gəldi.

– Ay qardaş, hajın qəvul olsun-deyəndə, Məhəmməd buna imkan vermədi yaxınlaşmağa. Dedi:

– Tez ol, min atın tərkinə.

Pəri dedi:

– Nə oluf, məni niyə özünən itələdin.

Məhəmməd dedi

– Babam səni görmək istiyir, tez ol, min ata. Atam dedi ki, Pəri qavağıma gəlsin.

Məhəmməd qızı ata mindirif qannı meşiyə tərəf sürdü. Pəri nəşə sübhələndi. Dedi:

– Mehriban qardaşım, babamız bu tərəfdən gələjək axı, sən məni harya aparersan?

Məhəmməd dedi:

– Hajın yolu indi bu yannandı.

Qannı meşiyə yetirən kimi, Məhəmməd atdan endi, dedi:

– İndi düş.

– Qardaş, fikrin nədi, hanı babam, hardadı, niyə məni burya gətirdin?

– Babamın fikri odu ku, sən bizdən sora pis yola gedifsən, Tafdıx səni tənbeh eləmək istiyəndə onun da başını vuruf əzifsən, özünü də öyə gətirdiyin oğlanlara döydürüfsən. Atam da əmr elədi ki, apar Pəri xanımı öldür, qannı köynəyini mana gətir.

– Ay qardaş, olarmı sana üç bənd söz deyim.

– De, gözdüyərəm!

Dedi:

– Qulaq as!

Zalım qardaş, gəl eyləmə qannılıx,
Qannlının əxrətdə halı yamandı.
Öldürürsən oxu Qurani, barı
Peyğəmbərdən qalan bizə fərmandı.

Nə düşüfsən müxənnətin izinə,
Qara gəlsin əxrət günü üzünə.
İnanmeynan sən Tafdığın sözünə,
Siz gedəli o da mənən düşmandı.

Aldı birin də:

And verərəm ərənnərin canına,
Kəlbəladə şəhiddərin qanına.

Apar məni ata-anam yanına,
Öldürsən də Pəri sana qurvandı.

Dedi:

– Ay Pəri, mən daşdan-dəmirdən yaranmamışam. Sən mənim bajımsan, mən də sənə qardaşın. O ki, bu məsələni özün açdın, bilirsən ki, mən səni öldürəjəm.

Dedi:

– Onda qulaq as.

Başına döndüyüm gülüzdü qardaş,
Öldürmə, Xudaya bağışla məni.
Ağlaram, didəmnən axar qanlı yaş,
Öldürmə, Xudaya bağışla məni.

– Ay bajı, məni köyrəltmə, məni öldürmə, onsuz da mən ölmüşəm. Mənim özümənən xəvərim yoxdu. Qulaq as, gör mən nə deyirəm?

Başına döndüyüm gül üzli bajı,
Bajı, karı görmə bu işdə məni.
Öldürəjəm səni, yoxdu əlacım,
Bajı, karı görmə bu işdə məni.

– Ay qardaş, sana qurvan olom, məni dinlə.

Qardaş, söylə görəm günahım hası,
Silinsin kölümün qalması pası.
Ağalar ağası, xasdarın xası,
Adın Mustafaya bağışda məni.

– Ay bajı, gör mən nə deerəm:

Sana qurvan olsun ömrümün varı,
Sənsiz mən çəkərəm, bil, ahı-zarı.
Çuğulluq elədi Tafdıxnan qarı,
Bajı, karı görmə bu işdə məni.

– Ay qardaş, qulaq as:

Mən Pəriyəm, yalvarıram dadınan,
Pərvanayam, qovrulmuşam odunan.
Gəl öldürmə məni bu pis adınan
Adın Mustafaya bağışda məni.

Bajı, bajı qulağ as:

Çarxı-fələk gör nə işlər qayırdı,
Səni mənən, məni sənən ayırdı.
Atam Hacı Səyyad belə buyurdu,
Bajı, karı görmə bu işdə məni.

Məhəmməd çox götür-qoy elədi; onu da düşündü kü, atanın əmri yerinə yetirilməli. Qılıcı sıyrıf Pərinin geri yanınan istədi ki, Pəriyi vursun, bu vaxt Pəri ağacın dalına səmt dayandı. Qılınc ağacı tutdu. Qılıncın bir uju azajıx Pərinin çiyinnən yaraladı. Qan tökülməyə başladı. Qan tökülməyə başladıyan vaxtı, qardaş özünü itirməyə başladı. Bir az toxduyuf özünə gələndə bajısının qanı köynəyinin bir hissəsini qana bulaşdırdı, civinə qoyuf namərd-tiknən yaralı bajısını belə vəziyyətdə qoyuf ordan aralandı. Gəlif özünü Hacı Səyyadın qəfləsinə çatdırdı. Atasına muşdulux xavarı çatdıran kimi, bajısının qanı köynəyini ortuya tulladı. Dedi:

– Ata, bu da mən, əmrini yerinə yetirdim, başımızı yerə soxan Pəriyi qətlə yetirdim. Qoy qurda-quşa yem olsun qanı meşədə.

– Oğul, sana halal olsun!

Kəjəvələr yeriyif şəhərə gəlif çıxmaxda, Hacı Səyyad öz yerində olmaxda, sizə kimnən danışajam – Pəri xanımnan. Pəri xanım nə zillət çəker, Allah göstərməsin. Sürünə-sürünə qalif. Yaralı adam, bədənnən o qədər qan gedif ki, təqəti kəsiler. Nə qədər möhkəm sıxıf-sarıyıfsa yara öz işini görür. Ayışa-ayışa, qovşurula-qovşurula gəlif bir palıd ağacının altında oturdu. Qarannıx geje, zülmat geje, Allah göstərməsin. Vəhşilərin səsi heyrətə gətiref Pəri xanımı. Qız olasan, ağalix sarayında böyüyəsən, beyqavıldan gəlif bu zülümə tüşəsən. Allah neje götürər? Palıd ağacının divinə tüşəndə heyvan ulaşmasınan elə qorxmuşdu ki, yarpax kimi əserdi. Ancax palıd ağacının içi yekə oyux iydi. Pəri özünü bu oyuga verif burda dincəlməkdə olsun. Yeri rahat olsa da gözünə yuxu getmer, səs-küy, qorxu-hülkü bir çimir almağa imkan vermer. Yazıx qızciğaz savağı gözdərinnən açer. Savaxlarınız üstünü-zə xeyiriyə açılısın, işıxlanan kimi Pəri xanım çöl heyvannarının qorxusunnan palıd ağacının başına dırmaşif, ağacın harda qalın

yeri var orda özünə yer eliyif toxdadı. Ancax palıd ağacının divinnən göz yaşı kimi duru bir çay axer. Pəri xanım neynəsin. Öz-özünə gümləməyə başladı. Götürüf nə təhəri gümləner, nə isteyir fərəfinnən biz deyək, siz şad olun inşaallah.

Zalım fələk nələr gətirdi başıma,
Mədəd Allah, sənnən mənə bir imdad.
Bilməm kimlər zəhər qatdı aşıma,
Mədəd Allah, sənnən mənə bir imdad.

Həsret qaldım vətənimə, elimə,
Qan bulaşır müşkü-ənbər telimə.
Qardaş adı daha gəlməz dilimə,
Mədəd Allah, sənnən mənə bir imdad.

Ülkər doğuf, o da aydan ucadı,
Gələn nə bəzircan, nə də xojadı.
Deyən yoxdu, Pəri, halın nejdə,
Mədəd Allah, sənnən mənə bir imdad.

Pəri xanım ağlıyır, sızdıyır, yaranın qanı dayanıf, laxtalanıf, möhkəm sarıyıf. Ağacdən enif yarasına tanıdığı müalicə otdarınnan, çiçəklərdən əzif təzdən sarıyıf, təzdən ağaca öz yerinə çıxdı.

Pəri xanım burda ingilləməkdə olsun, Pəri xanım burda zarımaxda olsun, zulüm çəkməkdə olsun, sizə hardan xavar verəjəm, Van şəhərinə. Bitlis şəhərinə Van şəhərinin arası xeyli yoldu. Van şəhərində Alı adında bir xan yaşayırdı, cavan oğlanıydı. Atası ölmüşdü, var-döylət, ixtiyar buna keçmişdi. Çox ədalətli, çox səxavətli, çox gözəl bir xanıydı. Cavan oğlandı da, həmeşə oynan, kuşnan, at çapmaxnan; belə şeylərnən çox armağıydı. Bir gün dedi:

– Vəzir!

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Savax oya çıxmalıyız.

Vəzir dedi:

– Xan sağ olsun, savax mənim günüm döylü, savaxkı gün mana tüşmör. Həm də savax möykəm yağıntı olajax, getmək olmaz.

Alı xanı bir az oyutdu, fikrinnən daşındırdı. Gejənin bir aləmində Alı xan yuxuda gördü kü, bir qızıl üzük tapıf. Qızıl üzüyü vəzir anarı çəker, bu bəri çəker. Birdən birə üzük barmağınnan çıxan kimi, barmağının ikisi də yerinnən üzülör. Qara Vəzirin də biləyinnən qolu yerə tüşör. Gənə Alı xan üzüyü götürör. Alı xan tez yuxudan sərsəm qalxdı, rəmmaları çağırdı. Yuxusunu onnara danışdı. Hərə bir cür yozdu bu yuxuyu. Bir söznən, hərə bir cür yozdu, bu yuxuyu. Biri də dedi:

– Xan sağ olsun.

Bu vaxt vəzir dedi:

– Xan sağ olsun, sən dünən ova çıxmaq istiyirdin, gəl indi çıxax. Ancax bir şərtim var, əlimizə nə çatsa, qardaş kimi yarı böləliyik.

Alı xan dedi:

– Olsun, nə tapsax yarı böləliyik, yarısı sənin, yarısı mənim. Oldu.

Bəli, göstəriş verildi, oyun qaydası nə təhər idi, ox atmağın, yay çəkməyin qaydası nə təhər idi hamsını götür-qoy elədilər. Üz qoydular düzənnərə, meşələrə. Orda ceyran, burda cüyür, orda kəklik, burda turac qova-qova, ata-ata gəldilər bir sıx meşiyə çatdılar. Alı xanın atı o yerə üz tutdu ki, o yerdə Pəri xanım yaralı halda həmən palıd ağacının qalın yerində ağılyıf-sızlamağında, qoşurlanmağındaydı. Alı xanın atı Pəri xanım gizdəndiyi palıd ağacının altınnan axan suyu görüf içmək istiyəndə, imrənif-çimrənif dala finxırdı. Alı xan atın bu vəziyyətini görəndə göz yaş kimi dumduru axan suya baxanda gördü ki, ağacın başınnan qənirsiz bir gözəlin əksi suya tüşüf. Yuxarı, ağacın başına baxanda gördü, əyə, yuxarda bir qadın xəylağıdı.

– Ay qız, aşağa en, sən nə karəsən, burya nə tüşüfsən?

Pəri xanım dedi:

– Ay oğlan, yaralıyam, tüşə bilmerəm.

Pəri xanımı aşağı endirdilər. Allah göstərməsin, toz-duman bulannıx. Zulum çəkmiş qız aşağı düşdü.

– Sən kimsən, xanım, hardan gəlif burya girifsən?

Pəri xanım başdadı başına gələn əhvalatı Alı xana danışdı. Alı xan buna inanmadı, götürör görək nə deer:

Alı xan ilk baxışdan buna elə vuruldu ku, elə bil buna dünyanı bağışdıyıflar.

Səhər seyri bir ov çıxdı qarşıma,
Könül sevdi səni kimi maralı.
Üzün Mahitabdı, camalın günəş,
Hardan oldun belə başı bəlalı?!

Pəri xanım zulum görüf, qardaş dağı görüf, Allah göstərməsin. Elə bildi ki, bu oğlan bunu lağa qoyor.

Başına dolanım, ay cavan oğlan,
Könlüm dərd əlinnən oluf yaralı.
Gejə-gündüz mən eylərəm ahu-zar,
Tutmayır səbrimin əsla qəralı.

Aldı Alı xan:

Seyraquflar bir araya gəlməsin,
Danışiban gizlin sirməsin.
Tanrı səni mənnən ayrı salmasın,
Dəli könül durmaz sənnən aralı.

Aldı Pəri xanım:

Seyraquflar bir araya gəldilər,
Danışınan gizlin sirmə bildilər.
Qara bağrım dəlik-dəlik dəldilər,
Pünhan-pünhan gülü-rəngim saralı.

Alı xan dedi:

– Ay qız, sənin dərdini burda kim bildi, burda kim var?

Pəri dedi:

– Oğlan, əvvəlcə de görəm sənin adın nədi?

Alı xan dedi:

– Səbr elə, bir azdan adımı da bilərsən.

Götürdü görək daha nə dedi:

Bağışdeyin burda bir az tələsiklik elədim. Alı xan ki, gəldi-Pəri xanımın əksini suda gördü. Onu aşağı tüşütdürdü. Vəzir-vəkil o yannan, bu yannan toplandılar. Vəzir dedi ki, Alı xan, bu tapdığı adamın yarısı sənindi, yarısı mənim. Alı xan dedi:

– Yekə kişisən, bunu şaqqamı vurajeyik?

Burda söz-söhbət geder, Pəri xanım da buların dediklərini eşider. Ona görə deer ki, “Seyraquflar bir araya gəldilər, Danışınan gizlin sırım bildilər”.

Alı xan götürüf orda deer ki, ay qız, səni mən sevmişəm, özgə heş kim sevə bilməz. Pəri xanım dedi:

– Sevgidən məhəbbətdən danışma.

Alı xan görək nə dedi:

Çapardan ayrılıf, gəlmişəm pünhan,
Deyim məkanımı nişanbanışan.
Xəbər alsan mənəm Vanlı Alı xan,
Söylə göröm, sənin əslin haralı?

Pəri xanım bu məqamda öz adını, öz məkanını neçə verəjək, biz deyək, siz şad olun.

Səhər-səhər doğan dan ulduzuyam,
Aşıxların söhbətiyəm, sazıyam.
Adım Pəri, Hajı Səyyad qızıyam,
Xəbər alsan yerim Bitlis şəhəri.

Pəri xanım sözünü bitirən kimi Qara Vəzir dedi:

– Xan, atını sür gedək. Bu xeyirli adam döylü.

Ancax Qara Vəzir Pəri xanıma elə vurulmuşdu ki, Alı xannan da betər. Gözdərini çəkə bilmer qızın üzünən. Amba Alı xanı yayındırmaq istiyir. Alı xan da yayınmer. Məhəbbət quşu qonuf Pəri xanımın üzünə. Vallah, içəridə ürək bül-bül kimi cəh-cəh vuror ki, ay Alı xan, bu qızdan ömrün boyu əl çəkmə, dünya maralıdı, bunnan heç yanda yoxdu.

Ancax Qara Vəzir gənə də dediyinnən dönmör.

– Onu buralara xeyirriğa göndərmiyiflər. Onu mənim ixtiyarıma verin, onu yoxluyum, tərbiyə eliyim. Onsuz da biz yuxuda tapdığımızı yarı bölmüşük, sonra da şert kəsmişik. Verin aparıf bir

müddət bu qızı sınaqdan keçirəm, ya da qoyax qalsın buralarda. Qurda-quşa yem olsun.

Nə isə Qara Vəzir çox yoncudu, çox zəhlə tökdü, az qaldı Alı xanı da yoldan çıxartsın. Çünkü Alı xan həməşə Qara Vəzirə inanmışdı, çox vaxt onun məsləhətdərinə qulaq aserdi. Az qalmışdı ki, Qara Vəzir Alı xanın saqqızını oğurrasın. Alı xan bir istədi qızı da burda qoyuf getsin ovun-quşun dalınca. Bu arada Pəri xanım Qara Vəzirin bəd niyyətini başa düşüf Alı xan tərpnənmək istəyəndə ona bir yalvarış tərzində baxdı. Bu baxış, Alı xanı varınnan yox elədi. Götdürdü Pəri xanım Alı xana üzünü tutuf nə dedi:

Bir qardaş adımı bədnam eylədi,
Atam dedi, at başına döndüyüm.
Bir qardaş bağrımın başın teylədi,
Sən çat imdadıma başına döndüyüm.

Aldı görək daha neyə dedi Pəri xanım:

Atdılar çöllərə mən oldum ahu,
Yetişsin dadıma şahların şahı.
Qismətimi beylə yazıf ilahi,
Qəbul eylə, sən başına döndüyüm.

Mən sığındım məzar sandıx²¹ daşıma,
Bir irəhm eylə gözdən axan yaşıma.
Pəriyəm, Alı xan, dönöm başına,
Apar məni, can başına döndüyüm.

Haşiyə: İrəhmətdik, aşix Sadıx söylüyördü ku, Pəri xanım bir gejë məzərstannıxda qalıf, ona görə sözün son bəndində “Məzar sandıx” deyir. Məzarlıxdan sonra gəlif palıd ağacını tapıf, onun koyuşunda yatıf, sora ağaca çıxıf, vəhşilərdən qorunuf. Rəhmətdik ustad belə də izah eliyirdi.

Alı xan dedi:

– Qara Vəzir, gəl bunu götürüf aparax, yazıxdı. Orda qara-başdarın arasında dolanar, baxarıx əslini-zatını öyrənərik. Yaxşı

²¹ Məzar sandıq – məzarlıq, qəbirsanlıq

adam olar saxlıyarıx, olmaz da ki, bir qadıncı buraxarıx getsin, özü də taleyini tapsın.

Vəzir dedi:

– Yox, bu hökmən mənim öhdəmə keçməlidir.

Alı xan dedi:

– Xeyir, heç kimin də öhdəsinə keçmiyəjək. Bu qızı aparıf xanımda kənzidərin arasında saxlıyayıx.

Elə də götürdülər Pəri xanımcı. Gəlhagəl, gəlif Alı xanın iqamətgahına çatdılar. Pəri xanımcı da bir kənardə tüşürdülər. Kənzidər tüküldülər, Pəri xanımcı apardılar. Yarasını yüyüf sarıdılar, çimizdirdilər. Geyindirif bəzədilər. Allah, Allah, dünyədə nələr yaradıf-san, Allah sən nələrə qadirsən?! Sən nələrə qadirsənmiş! Pəri xanımcı boyuna baxan, buxununa baxan, gözəlliyinə ayıl-mayıl oluf tamaşa eliyən, bir söznən bu sarayda kim var hamı mat-mətəl qalıf.

Alı xan Pəri xanımcı bu qıyafədə, bu yaraşıda görəndə göstəriş verdi, əmr elədi:

– Bu gün mənim toyum olmalıdır.

Qara Vəzir dedi:

– Əyə, yekə kişisən, nə sənin toyun olmalıdır. Axı biz aramızda ilqar keçirmişdik, bunun yarısı mənimdi, yarsı sənindi.

Alı xan dedi:

– Ay Vəzir, doğrudu, biz şərt kəmişdik ki, nə tapsax yarı böləjyik. Axı bu bölünəsi döylü, bu insandı, insanı şaqqalamax olmaz. Gəl mən Pəri xanımcıncı çəkisinin yarısı ağırlığında qızıl verim əl çək bu işdən.

Vəzir dedi:

– Yox, xan sağ olsun, əl çəkmiyəjəm.

Alı xan dedi:

– Gəl onda belə eliyək; qızı gətirək yanımıza, qız səni istiyər sənnən, məni istiyər mənnən qalar. Hansımcı istəsə, onnan öylənər. Nə deyirsən?

Qara Vəzir irazı oldu bu şərtə. Qızı gətirdilər. Qızdan sual elədilər. Xanımcı, bu iki cavannan ikisinin də səndə gözü var, bunların hansına gedərsən?

Pəri xanım heç bir çətinlik, tərəddüd çəkmədən Alı xanı göstərdi.

– Onnan başqası Misirin Sultanı da olsa heç kimə getməyəm. Mən onun ovuyam, ilk olaraq meşədə məni o tapdı. Mən onun qismətiyəm – dedi.

Bəli, bu münvalnan toy başdadı, qırx gün, qırx geçə Alı xan toy məclisi qurdu, onu özünə arvad elədi.

Alı xannan Pəri xanım məhəbbətdərini bölüşməkdə olsunnar, Allah təbərəkü-təla öz işini görür. Günnər keşdi, aylar keşdi, doqquz ay, doqquz gün, doqquz sahatdan sonra Alı xannan Pəri xanımın bir cüt oğlu oldu. Uşaxları mamalar, dayalar bəsdıyif qırxları çıxan kimi, uşağın birinin adını Məhəmməd, o birinin adını Əhməd qoydular.

Günnər ötördü, aylar-illər tamamlanerdı. Pəri xanım başdadı Alı xannan sərt davranmağa. Hər şeydən ötəri umu-küsü eləməyə. Alı xanın sözünə sərt cavaf verer. Alı xan dedi:

– Ay Pəri xanım, sən ki əvvəllər çox mülayim idin, irəftarın xoşuydu. İndi sana nə oldu ku, mənən belə soyux danışersan?

Pəri xanım dedi:

– Alı xan, mən daşdan, kəsəkdən yaranmamışam. Mənim atam-anam, öyüm-eşiyim var, məmləkətim var, qardaşım var, qohum-əqrəbam var. Mən onları görmək istiyirəm. İki ildi mən burda tısdax kimi qalmışam.

Pərinin belə deməyi Alı xana çox yer elədi. Öz-özünə dedi:

– Əy, insan da belə naşükür olarmı?

Oydu ku, üzünü Pəri xanıma tutuf dedi:

– Ay Pəri, sənın atan öyü Qannı meşədə palıd ağacının kovuğuydu. Mən sənın atan öyünü nə görmüşəm ki, ora da göndərem. Bu sahat aparem səni hardan götürmüşəm orya tulloyom, ordan o yana harya istersən get. Mənim ayrı imkanım yoxdu.

Bu sözdən Pəri xanımın dili tutuldu. Neçə gün Pəri xanım nə Alı xannan, nə də heç kəsənən danışmadı. Günnərin bir günü Məhəmmədnən Əhmədi nənnisinə qoyuf yırgalıyır. Alı xan öydə yoxdu. Həzin-həzin “Dübeyt” qaydasınnan Pəri xanım nə oxuyur, siz şad olun:

Bu qürbətdə mən yanırım,
Layla balam, layla balam.
Şirin kannan oysaneram,
Layla balam, layla balam.

Bu qürbətdə bağrım bişif,
Ağlamaxdan gözüm şişif.
Atam-anam yadma düşüf,
Layla balam, layla balam.

Bu vaxt Alı xan pəncərədən baxıf gördü kü, Pəri xanım cüt balasını da qarşısına qoyuf, gözdərinnən abi-leysan töküf hönkürə-hönkürə ağlıyır. Dedi:

– Şükür Allaha, Pərinin dili açılıf.

Pəri götürör Alı xannan xavarsız sözün axırıncı bəndini görək neyə oxuyur?

Pəri ağlar gözdən-qaşdan,
Ürəyim yaner ataşdan.
Məgər yarandımmı daşdan,
Layla balam, layla balam.

Alı xan içəri girif Pəri xanıma qoşuluf bir hönkürtü başdadılar ki, gəl görəsən.

– Ay Pəri, mən indiyətən bilmerdim, doğrudan da başa tüşmördüm. Amba indi başa tüşdüm. Savaxdan səni göndərəm ateyan vilayətinə, gedə bilərsən.

Səhər açıldı, savaxlarınız həməşə xeyirlığa açılın. Alı xan göstəriş verdi, qəflə-qatır nizamlandı. Hər tərəfə hay tüşdü. Yol tədərükü hazırlandı. Üç dəvə, dəvənin belində kəcavə; biri Məhəmmədə, biri Əhmədə, biri də Pəri xanıma. Ancax kim aparjax, kim yolçu olajax? Alı xan Pəri xanımı kimə tafşırıdı? Dözə bilmiyif bu ayrılığa Alı xan “Qaraçı” havasınan görək nə deyəjək, siz şad olun:

Başına döndüyüm, alagöz Pərim,
Pərim, sən gedərsən, haçan gələrsən?
Sana qurvan olsun canımnan, sərim,
Pərim, sən gedərsən, haçan gələrsən?

Pəri gözdərinin yaşını saxlıya bilmer.
Başına döndüyüm, qurvan olduğum,
Yarım, gedərgiyəm, yenə gələrəm.
Zay olmasın ağlın, huşun, kamalın,
Yarım, gedərgiyəm, yenə gələrəm.

Aldı Alı xan:
Sizin yerlər baxçalımı, bağlımı,
Sinəm üstü düyünnümü, dağlımı?
Əmanət verirəm bir cüt oğlumu.
Pərim, gedərgisən, haçan gəlersən?

Aler Pəri:
Uca dağdan cada yollar aşıfdı,
Bu qürbətdə mənim bağrım bişifdi.
Atam-anam yaman yada düşüfdü,
Yarım, gedərgiyəm, yenə gələrəm.

Aldı Alı xan:
Alı xan deyərlər mənim adıma,
Darda qalsam qırqlar yetər dadıma.
Hər bir zaman Pərim düşər yadıma,
Pərim, gedərgisən haçan gəlersən?

Aldı görək Pəri xanım cavabında nə dedi:
Pəri vədə verdi sana yüz ilə,
Göz yaşlarım ağ üzümə süzülə.
Məni tafşırıfsan Qara Vəzirə,
Yarım, gedərgiyəm, yenə gələrəm.

Alı xan Pərinin kəcavəsini Qara Vəzirə tafşırmışdı. Doğrudu, o vaxtlar Vəzirin gözü Pəri xanımdaydı. Ancax Pəri xanımdan Alı xan ailə quruf ər-arvad olannan sonra Qara Vəzir özünü elə göstərmişdi ki, elə bil Pəri xanım bunun ən əziz bəjisi, ən istəkli qardaşı arvadıdı. Onçun da Alı xan Pəriynən uşaxlarını ona etibar eliyif yola salardı.

Bəli, barxanalar yükləndi, dəvələr yükün götürdü, yol azuqəsi, yimək-içmək, uşaxların geyim-keçimi hamısı hazır oldu. Qara Vəzirin rəhbərliyinnən səksən nəfər də kəcaviyə qoşuluf yola

tüşdülər. Gəlhagəl, gəlhagəl, günə bir mənzil, teyyi-mənazil axşam tərəfi gəlif çatdılar o qannı meşə deyilən yerə. O meşəyə ki, Pəri xanımı Alı xan ordan tapmışdı. Meşə də bir vers döylü, iki vers döylü, yüz verslərnən ölçülən qannı-qadalı bir meşədi. Ona görə də burya həm “qarannıx meşə”, həm də “qannı meşə” deyirdilər. Alacıxlar açıldı, çadırar quruldu. Axşam yiməyini, yəni şam yeməyini yedilər, uzanan uzandı, dincələn dincəldi. Keşik çəkənnər çadırarın həndəvərində keşik çəkməkdə. Qara Vəzir keşikçilərə dedi:

– Gedin siz də yıxılın yatın. Hələ öz torpağımızdayıx, bizə burda dəyif-dolaşan olmaz. Mən ayıx olajam, bir şey olsa hamınızı oyadaram.

Pəri xanımın çadırı düşərgənin ortasında qurulmuşdu. Qara Vəzir bütün keşikçiləri yatırdı. Gejənin bir aləminə kimi nəzarət elədi. Gördü ki, daha hamı yatıf. Bu fürsətdən istifadə eliyif özünü xəlvətcə Pəri xanımın çadırına verdi. Pəri xanım içəridə hənirti duyuf yuxudan ayıldı. Gördü kü, içəri girən Qara Vəzirdi. Dedi:

– Vəzir, nə gəzersən mənim çadırımda, sən burda nə işin var?

Vəzir dedi:

– Pəri xanım, yadımdadı, Alı xannan aramızda şərtimiz vardı. Biz onda oya çıxmışdıq, şərtləşmişdik ki, əlimizə nə keçsə yarı böləjjiyik. Alı xannan aramızda olan mübahisələrimiz də yaqın ki, yadımdadı. Onda sən Alı xana qismət oldun. Bular yadımdadı?

Pəri xanım dedi:

– Yadımdadı. İndi bunun mətləbə nə dəxli var. Mən Alı xanın kəbinni arvadıyam, gül kimi iki balamız var.

Qara Vəzir dedi:

– Heç elə şey yoxdu. Mən də mətləbimə çatmalıyam. Burda heç kim yoxdu, uşaxlar da şirin yuxudadı. Bu geje mənnən olmalısən.

Pəri xanım dedi:

– Ay vəzir, Allahını istərsən etmə, elmə, mənnən əl çək.

Vəzir dedi:

– Vallah iki dünya bir olsa da mənnən baş-başa olmalısən. Nə olur olsun, məqsədimə çatmalıyam.

Pəri dedi:

– Vəzir, əl çək bu qara niyyətinnən, bu iş baş tutan döylü. Mən Alı xanın namusuna ləkə gətirə bilmərəm.

– Yox, Pəri xanım, olajax. Əyər olmuyajansa, bu cüt balannan əlini üzməlisən.

Məhəmmədi götürdü əlinə qılıncı çıxartdı. Dedi:

– Başını kəsərəm, hə, ya yox?!

Pəri xanım dedi:

– Qulaq as.

Götürdü “Yanıx Kərəmi” üsündə görək nə dedi:

Vəzir, sən Allahı seversən,
Öldürmə oğlumu, aman günüdü.
Öldürüfnən mana zülüm edərsən,
Öldürmə oğlumu, aman günüdü.

Qara Vəzir dedi:

– Astadan danış, camahata səs salma bu saat üzərəm Məhəmmədin başını. Hə, ya yox!

Pəri xanım dedi:

– Yox!

Qılınc Məhəmmədin başını tulladı. Pəri xanım dəlilək həddinə gəlif çatmışdı. Götürdü görək neçə dedi:

Rəhm elə bağbana, pozdurma bağı,
Ana, ürəyinə gəl vurma dağı.
Əridi könlümün qalmaqadı yağ,ı,
Öldürmə oğlumu, aman günüdü.

Qara Vəzir ikinci uşağı əlinə götürür. Pəri xanıma dedi:

– Hə, ya yox!

Pəri xanım gənə götürdü görək nə dedi:

And içirəm mərd igidlər sərinə,
O qırqların, ərənnərin pərinə.
Qıya baxsam, səni salar dərinə,
Öldürmə oğlumu, aman günüdü.

Aldı görək ağlıya-ağlıya Pəri neyə deyir. Allah tala sizdəri qəmnən-kədərdən azad eləsin, inşallah.

Mən Pəriyəm, həsrət qaldım beş günə,
Fələk kəmənd atdı ömrüm köşkünə.
Adı bəlli Məhəmmədin eşqinə,
Öldürmə oğlumu, aman günüdü.

Zalım Vəzir o birisi uşağın da başını üzdü. O yana baxanda gördü uşaxların ikisinin də başı kəsilib. Vəzir gənə də əl çəkmədi. Gözünün qavağında iki uşağı öldürülən ananın namusuna təcavüz eləmək niyyətinnən əl çəkmədi. Beynava Pəri xanım gördü ki, zalım Qara Vəzir bunnan əl çəkəsi döylü. Dedi:

– Qara Vəzir, tufanın dağılsın, iki balamı öldürdün, mənə sındıra bilmədin, görürəm ki, razı olmasam mənə də öldürərsən, səni fikrinnən daşıdırmax müşgül məsələdi. Onda icazə ver su başına çıxem, yuyunum, yaxalanım gəlim.

Qara Vəzir dedi:

– Yox, icazə verə bilmərəm, qaçajaxsan.

Pəri xanım dedi:

– Yox qaçmaram, arxayın ol.

Qara Vəzir bu şərtənən irazı oldu ki, Pəri xanımın belinə bir kəndir bağlasın. Kəndirin bir ucunu da öz əlində saxlasın.

Pəri xanım aftafasını götürüb bayıra çıxdı. Belində deyildiyi kimi kəndirin bir ucu bağlanmış şəkildə. Alaçıxdan xeyli aralanan sonra kəndiri belinnən açdı. Kəndirin ucunu bir komuya bağlıyıp “ya Allah”- deyif meşənin qalınlıqlarına üz tutdu.

Qara Vəzir bir az gözdədi, gözdədi, gördü ki, qız gəlmer. İpi çəkməyə başdadı, bir şey hasil olmadı. Nə qədər darddı güjü çatmadı. Dedi:

– Bu zalım qızı nə təhər möhkəm adamdı, nə qədər çəkerəm tərənmer.

Bir az gözdədi, gördü Pəri gənə gəlmer. İpin ujunnan tutuf getdi, gördü Pəri xanım nə gəzer. İpin ujunu bir komuya bağlıyıp qaçıp gedif. Qara Vəzir tez hay-haray saldı, qışqırdı, bağırdı. Başdadı gözətçiləri söyüf-biyabır eləməyə. Harda ölmüşdünüz,

hara baxerdiniz. İndi Alı xana nə cavaf verəjiyik? Hamı oyandı Qara Vəzir qışqırmağında, bağırmağında. Məxləs, savax açıldı. Pəri xanımın çadırına yaxınlaşdıf gördülər ki, içəridə hər iki körpənin başı kəsilib, özdəri də yan-yana uzanıf. Çadır al-qana boyanıf. Pəri xanım da yoxdu.

Qara Vəzir özünən uydura-uydura yalannan deyir ki, haramlar basqın elədilər, uşaxları öldürdülər, Pəri xanımı da götürüf getdilər. Özünü ərtistdiyə qoyuf başına-gözünə döyən Vəzir yalannan bir haray-həşir qopartmışdı ki, gəl görəsən. Bunnar burda qalsınnar, görək Pəri xanımın axrı nə oldu. Qarannıx meşədə, ayaxyalın, başıaçıx qaçan Pəri xanımın əyağını tikən, çökür haldan salmışdı. Baldırını-başını tikən cıra-cıra gördü bir tərəfdə it hürör. Özünü saldı bu it hürən tərəfə. Baxanda gördü ku, bir komadı, komanın dörd yanında bir xeyli heyvandı. Heyvanın dörd yanında çovan itdəri yatışer. İtdər Pəri xanımın ayağının səsinə duydular, başdadılar hürüşməyə. Səs-küyə sürünün çovanı ayıldı. Səs gələn tərəfə gələndə gördü ki, yarı çırpax, yarı üryan, yarı geyimli bir qadındı. Gördü elə bil heç bəni adam döylü, nəşə bu Hürüdüümü, məleykədimi, nədi? Çovan tanımadığı qadının üstünə tərəf, yanı səmtinə tərəf üz tutdu. Dedi:

– Ay bajı, ay bajı, sən kimsən, sən nəçisən, meşənin bu cəngəlliyində nə gəzersən?

Pəri xanım görək çovanın sorğusuna nə cavaf verdi:

Nagah yerdən ürcah oldun,
İmdad elə mana, qardaş.
Mən fağırın bu günündə
İmdad elə mana, qardaş.

Çovan da nə olajax, çöl adamıydı. Günü çöldə, kolda keçmişdi. Bir az da şairyanalığı varıydı. Götürüf görək Pəri xanıma nə cavaf verir, siz şad olun:

Nagah yerdən ürcah oldun,
Dərdin söylə mana, bacı.
Bəlkə bir əlac eliyəm,
Dərdin söylə mana, bacı.

Aler burda Pəri xanım, görək neyə deer:

Mənim bu halım biləllər,
Əl açsam yaman güləllər.
İndi dalımcən gələllər,
İmdad elə mana, qardaş!

Çovan dedi:

– Ay bəji, qulas as.

Dərin dəryaya dalaram,
Canımı oddara salaram,
Sənin qisasın alaram,
Dərdin söylə mana, bacı.

Götürör gənə Pəri xanım, görək sözün möhürbəndini neyə deyir, eşidənnər sağ olsun.

Pəriyəm, yoxdu günahım,
Ərşə dayanıfı ahım.
Bir Alı xandı pənahım,
İmdad eylə mana, qardaş!

Götürdü yenə çovan görək sözünü neyə tamamladı:

Nə gəzersən dağdan-dağa,
Canım yolunda sadağa.
Nə sözün var de Budağa,
Dərdin söylə mana, bacı.

Çünkü çovanın adı Budağıydı, onçün sözün tafşırmasında öz adını çəker.

Pəri xanım avaznan dediyini dilinnən də Budax çovana danışdı. Dedi:

– Ay çovan qardaş, mən də and içərəm ki, sana bəji olajam. Sözüümüz, sirrimiz aramızda qalajax. Mənim namusumu bir qardaş kimi qoruyajağına söz ver.

– Ay bəji, Allah eşqinə, sən nə danışərsən, sən mənim bu günnən bəjimsən ki, bəjimsən. İndi sən burda dur heç haraya tərənəmə, sənin üstbaşın cırılıf, libasların ələ gələsi döylü, burda dur, gedem tezcənə nənəmin donunnan-doxçasınnan götüröm gətirem.

Çovan sözü ağzınan çıxan kimi götürüldü kəndə sarı. Gəlif komalarına çatdı. Nənəsinin sandığını açılıf ordan bir neçə geyinəcək götürüf, Pəri xanımın yanına gəldi.

Pəri xanım Budax çovanın yanında gah qoyun qaytarer, gah quzu qaytarer.

Günnərin bir günü Budax çovan iki ayağını bir başmağa qoyuf dedi:

– Ay bajı, o ki, biz qardaş-bajı oldux, səni and vererəm o gözəgörünməzə, başına nələr gəldiyini, buralara neçə gəlif çıxdığını mana bir əməlli-başdı danış.

Çovan bu andı verəndə Pəri xanım durammadı. Dedi:

– Çovan qardaş, görürəm çox üz vurursan, sözünü yerə salmaram. Ancax dərdimi deməzdən qavax istiyirəm sinəmə gələn üç bənd söz var onu deyim, sora dərdimi nə ki var, sana danışacağam, inşallah!

Pəri xanım bu yerdə “Urfanı” havasına nə deer, siz nə eşidersiniz:

Başına döndüyüm, ay çovan qardaş,
Harda görsən Alı xana de gəlsin.
Didəmnən tökərəm mən qanılən yaş,
Harda görsən Alı xana de gəlsin.

Yaqın tanıyarsan görəcəyin onu,
Oddan köynəyi var, alovdan donu.
Yaxannan tutaram qiyamat günü.
Harda görsən Alı xana de gəlsin.

– Ay bajı, başına dönəm, sən dər dər dər nədi, Alı xan kimdi?
Dedi:

– Qulaq as!

Adım Pəri xanım, Alı xan butam,
Çərxi-fələk etdi mənə çox sitəm.
Qoymadı axırda murada çatam,
Mənsur kimi çəkdi dara, de gəlsin.
Harda görsən Alı xana, de gəlsin.

Yazıx çovanın anası Pəri xanımın başına fir-fir firraner. Fikrinnən də keçirer ki, oğlumunkunu Allah yetirif öz əyağınnan belə bir gəlin çıxıf qarşımıza. Bunu dilə tutuf çovana ala bilsəm, çox yaxşı olar. Həm gəlnim olar, həm də vaxlı-vaxtında qoyunu-keçiyi sağar, işimizi yüngülləşdirər. Bir müddətdən sonra da oğlum-ata, mən də nənə olaram. Qarı bu cür fikirəşer. Amba Budax çovanın fikri ayrıldı. Çünkü Budax çovan Pəri xanıma “bajı”-deyif, sözünnən dönəsi döylü.

Pəri xanım ujunnan-qulağınnan başına gələnnəri çovana qandırdı ki, başıma belə-belə işdər gəlif. Budax çovan Pəri xanımın halına çox ajıdı. Ürəyində Tafdıxnan Qara Vəziri çox yamannadı.

Pəri xanım bir neçə gün Budax çovangildə qalası oldu. Amba gejonin bir aləmi fikirəşdi ki, mən bularda nə qədər qalasıyam. Yolu-irzi yoxluyuf bələtdəmişdi ertədən. Gejonin bir vaxtı pəncələri üstündə yavaş-yavaş Budax çovanın damınan çıxıf yola tüşdü. Gəlhagəl gəlif “Qarannıx meşə”nin qırağına çıxdı.

Sizə kimnən deyim Qara Vəzirdən. Qara vəzir geri qayıtdı; ahnan, vaynan, iki körpənin meyidinnən. Üz-gözünə döyə-döyə Alı xanın yanında özünü təmizə çıxartmaxdan ötəri Pəri xanıma yamannadı. Alı xanı inandırmağa çalışdı ki, bu işdəri Pəri xanım özü törədif, uşaxların da meyidərini çadırda qoyuf qaçıf.

Uşaxları dəfn elədilər, üç, yeddi mərasimlərini verdilər. Alı xan Qara Vəziri yanına çağırıf dedi, livaslarımızı da dəyişək, baravar Pəri xanıma axtarmağa gedək. Belə də elədilər. Yola düşdülər. Çox axtardılar, çox soraxladılar, özdərini o yan-bu yana çox vurdular. Pəridən əsər-ələmət görmədilər. Elə bil yer yarılıf, Pəri xanım da yerə girmişdi. Harda ki, uşaxların başını Qara Vəzir kəsmişdi, orya gəlif çıxdılar. Vəzir dedi:

– Xan sağ olsun, haramılar burda gəlif uşaxların başını kəsif. Əsgərrər də yatışmış, mən də onnara arxeyın oluf yatmışam, başımıza belə bir bədbaxt iş gəldi.

Alı xan hələ uşaxlarının qanı qurumamış bu torpağı qoxladı, dünya başına firrandı, gözdəri qaraldı. Özünə gələndə götürdü görək neyə dedi:

Qadir Allah, sən bilersən,
Nə müşgüldü işim mənim.
Ayrı düşdüm Pəri xanımnan,
Qovğalıdı başım mənim.

Götürör birini də:

Əlimnən uçurtdum qazım,
Dərdimi dərtərə yazım.
Gərək gedif qürbət gəzim,
Dərvişlikdi işim mənim.

Aldı görək birini də:

Alı xan eylədi nəzir,
Yaradan üstümdə gəzir.
Boynun sınsın, Qara Vəzir,
İtirdin sirdaşım mənim.

Alı xan neynəsin, əlinnən nə gələr?

Bəli, gəlhagəl, Alı xan gəlif Budax çovanın komasına yaxın-
naşdı. Çünki həmənlə yolnan gəlmişdilər. Gəldilər Budax çovana
çatdılar. Çovan buları çox layıxlı qarşıladi. Bir toğlu kəsdi, yedilər,
içdilər, söhbət elədilər, o yannan, bu yannan danışdılar. Alı xan
Budax çovannan Pəri xanımı soruşdu. Budax çovan Pərinin ona
danışdıqlarını, özü də bir aya kimi onnar da qaldığını, sonra da
gejənin bir aləmi qaçır getdiyini Alı xana olduğu kimi danışdı. Alı
xan Budax çovanın didiklərini eşidif yola düşməkdə olsun, görək
Pəri xanımın halı neyə oldu, başına daha nələr gəldi?!

Pəri xanım çovannan ayrılannan sonra, səhər tezdən meşədən
qırağa çıxdı. Gördü bir yerdə tüstü gələr, bir körpünün başında;
baxdı gördü kü, ojax yaner, ancax burda heç kim yoxdu. Kimlərsə
gəlif burda ojax qalıyır, biş-tüş eliyif, yiyif-içif təzəcə çıxır
gediflər. Öz-özünə fikirşədi ki, yaqın burya gənə gəlif-gedən
olajax. Götürüf bir namə yazır, görək nə təhəri yazır, biz deyək,
siz şad olun, inşallah.

Gələn bəzircannar, gedən xocalar,
Bu naməni Alı xana yetirin.

Yatammıram ay qarannıx gejlər,
Bu naməni Alı xana yetirin.

Naməni yazanın şuxdu qələmi,
İmrandı dilləri, xoşdu kəlamı.
Oğlanlarmı qırdı gürvə haramı
Bu naməni Alı xana yetirin.

Dərdim əlli ikən, gəldi oldu yüz,
Biri həkim, biri loğman, biri siz.
Adım Pəri xanım, vətənim Bitliz,
Bu naməni Alı xana yetirin.

Ojax daşdarının hərəsini bir tərəfə tulladı. Məktuvu püküf daşın birinin altda qoydu. Ustatdar deerdi ki, Pəri xanım bir neçə gün qabax kağız-qələmi irast gəlidiyi bir kəcavədən almışdı. Dərdini o kağıza yazıf daşın altına qoyur. Yoxsa meşənin ortasında Pəri xanım kağız-qələmi hardan alerdı? Bir ustad da deerdi ki, Pəri xanım ürək sözdərini kömürnən ağac qabığına yazmışdı. Bizə çatan odu ku, Pəri xanım belə bir sözü yazıf daşın altına qoydu, tərpendi. Pəri xanım Budax çovanın yanında olan vaxtı saşdarını dəstəliyif qoyunun dərisinin içinə yığmışdı, papax kimi, üzünə də əl gəzdirmişdi, bir az qaraltmışdı. Elə bilsin kişi livası geyinmişdi.

Pəri xanım bu görüntüdə, bu qiyafədə gəlif Bitlis şəhərinə çatdı. Düz atası Hacı Səyyadın qapısına gəldi. Hacı Səyyada baş əydi. Bəli, bunnan qavax Pəri xanım malikanələrinin qavağına gələn vaxtı Hacı Səyyadın çox yaman kəfləri varıydı, yanı itdəri varıydı, bu itdər yerdə adamı, göydə quşu alerdı. Bir adam qapıya buraxmazdı. Ancax Pəri xanım dərvazadan içəri girəndə itdər ona hürə-hürə cumdularsa da, Pəri xanımı görəən kimi tanıyif sakitləşdilər. Pəri xanım sevindiyinnən başını atası Hacı Sayyad ayağını qoyduğı piləkənin üstünə qoyuf yuxuya getdi. Pəri xanım burda yuxuya getməkdə olsun, Hacı Sayyad savax namazına qalxanda gördü kü, aya, qapıda piləkənin ayağında bir adam yater, itdər də dörd tərəfini kəsif ona keşik çəkəllər. Təpiyinnən vuruf qaldırdı:

– Əyə kimsən, burda niyə yatarsan!

Dedi:

– Adım Əhmətdi, sana qurvan olom, eşitmişəm səxavətli adamsan. Sürfəyin qırığının-söküyünnən yığıf, toyux-cücənə baxaram, kimsəsiz adamam, məni qəbul elə.

Hacı Sayyadın buna yazığı gəlirdi. Dedi:

– Nə qədər könlün istiyir qal mənim yanımda, sən də bir qismət ruzunu taparsan inşallah.

Bu günnən Pəri xanım Əhməd adınan ata mülkündə kişi livasında qalmaqda olsun sizə kimnən deyəcəm – Alı xannan. Alı xannan vəzir Budax çovanın komasında nahar eliyif qalxan kimi, Budax çovan da bulara qoşuldu. Üzünü anasına tutuf dedi:

– Ana, bu mal-qoyun bu günnən sana baxer. Mən getdim bajımı axtarmağa. Gəlhagəl, gəlhagəl, gəlif körpü başınan keçən vaxtı Qara Vəzir dedi ki, Alı xan, burda bir bəzircan hörrəsi qayırax. Ocağı qaladılar, taveyi asmaxdan ötrü daş lazım gəlirdi. O daşı qaldırdılar, bu daşı qaldırdılar, daşın birini qaldıranda Pəri xanımın məktubu daşın birinin altınan çıxdı. Alı xan başdadı məktubu oxumağa.

– “Bu naməni Alı xana yetirin” – kəlməsini oxuyan kimi Alı xan yaqınlaşdırdı ki, məktubu Pəri xanım yazıf, özü də Bitliz şəhərinə gedif.

Dastanın bu yerini ustaddar belə də danışerdılar.

Alı xan, Qara Vəzir, bir də Budax çovan körpü başına gələndə görüllər ki, bir neçə bəzircan körpü başında hörrə pişirillər. Bəzircannardan biri daşın altınan tapdığı məktubu oxuyur. Bu vaxt Alı xangil gəlif bəzircannarın yanına çatanda bəzircan həməm məktubu oxuyur. Bəzircan məktubu oxuyuf qurtarannan sonra Alı xan götürür belə deyir:

Başına döndüyüm, bəzircan başı,
Bu naməni yazan xanım nejdoldu?
Ayağına dəyməsin yolların daşı,
Bu naməni yazan xanım nejdoldu?

Götürür Bəzircan görək nə deyir:

Başına döndüyüm sövdəgar qardaş
Kağız mənə nagh yerdən tuş oldu.
Görməmişəm yazan Pəri, ya mələk,
Kağız mənə nagh yerdən tuş oldu.

Götürdü Alı xan:

Aləm bilir kannan-başdan bezaram,
Özüm-öz özümə fərman yazaram.
Pəri deyən bu dünyanı gəzərəm,
Bu kağızı yazan sonam nejdoldu?

Bəzircan deer:

Eşqin səməndini minif çapmışam,
Bənnə oluf sınıx könül yapmışam.
Bu naməni daş altınnan tapmışam,
Nama mana nagh yerdən tuş oldu.

Görək Alı xan nə dedi:

Alı xan deyərlər mənim adıma,
Pərvanə tək qovrulmuşam oduna.
Hər zaman düşəndə Pərim yadıma,
Bu kağızı yazan Pərim nejdoldu?

Aldı Bəzircan:

Yetişsin dadına Heydarı-Kərrar,
Yolunda qoymuşam malı-mülkü – var.
Sana qurvan olsun Saleh Sövdəgar,
Namə mana nagh yerdən tuş oldu.

Alı xangil bəzircannan, sövdəgarannan sağollaşif ayrıldılar. Alı xan, Qara vəzir, Budax çovan dərviş livas başdılar Bitlis şəhəri səmtinə yol aldılar. Gəlif Qaraman adında bir kəndə çatdılar. Kəndin qulağında iki mərtəvəli bir oda. Binanın külfirəngisində bir gözəl xanım əyləşif. Qız gördü kü, iki nəfər gələr. Qara vəzir dedi:

- Ay öy sahibi? Bizi qonağ alarsınızmı?
- Əyər Allah qonağısınızsa, alaram.
- Əlbətdə ki, Allah qonaxlarıyız.

Xanımın adı Nərgiziydi. Nərgiz xanım qarabaşdarına, kənz-dərinə, nökrərinə göstəriş verdi:

– Qonaxları qəbul eliyin, onnara hörmətnən yanaşın, yaxşı quluxlarında durun.

Nolajax, qonaxları qarşıladılar, qulluxlarında durdular, yedir-dif-içirdilər. Oda verdilər. Yatıf durdular. Savaxlarınız xeyirlərə açılınsın, sübh tezdən Alı xan eşiyyə çıxıf yüyürəndə, Nərgiz xanım bunu gördü. Gördü ki, ilahi, bu nejə gözəl oğlandı? Mən neyleyim bunu burda əyliyim!

Nərgiz xanım qarabaşını çağırır dedi:

– Ay qız, bu qızıl onnuğu apar o yuyunan dərvişə ver.

Qara Vəzirən Budax çovan da özdərini dərviş kimi göstər-məkdən ötürü “Yarəb, mənı ayırma Şahi Vəlidən, Yarəb, mənı ayırma Həzrət Əlidən” – deyif qəsidə oxuyullar.

Nərgiz xanım bunnarın belə oxumaxlarını görüf birə beş Alı xana vuruldu. Öz-özünə dedi, ya rəbbim, mana nə böyük mərhəmət göstərifсэн, mana belə bir cavan yetirifсэн.

Qarabaş qızıl onnuğu gətirif Alı xana uzatdı. Alı xan dedi:

– Qız, biz pay alan dərvişdərdən döylük, pay verən dərviş-dərdənık. Apar qızılı sahvına ver, mənım qızıla ehtiyacım yoxdu. Belə deyif civinnən bir oyuc qızıl çıxardıf qarabaşa verdi.

Onu da deyim ki, ortada şübhə yaranmasın deyə Nərgiz xanım iki dənə beşdik qızıl da vermişdi qaravaşa, birni Qara vəzirdən, birni də Budax çovannan ötürı. Qız beşdik qızılı Qara vəzirə uza-dan kimi, vəzir qızılı alıf da civinə qoydu. Budax çovan qızıl-mızıl görməmişdi həyatı boyu. Qızılı götürüf ağzına saldı, gördü bərkdi, bir az dişinnən əzdi, gördü dadı-duzu yoxdu. Öz-özünə dedi:

– Nəyimə lazımdı, nə şəkərdi, nə nabatdı, nə qəntdi. Əzilmiş beşdiyi var gücünən uzağa tulazdadı.

Nərgiz xanım işi belə görüf özü Alı xanın yanına gəldi. Dedi:

– Oğlan, bu geje qonağım oldun, sizi yol adamı hesab elədim. Ancax sənə vurulmuşam, bu geje də özümün şəxsi qonağım olmalısan. Ürəyimə üç bənd söz gəlif, istərdim onu qəbul eliyəsən.

Alı xan dedi:

– Buyur, görüm nə demək istiyirsən?

Nərgiz xanım dedi:

– Qulaq as, gör nə dejəm:

İltimas eylərəm, ay Alı dərviş,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.
Sən də mənim kimi eşq oduna düş,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.

Alı xan:

İltimas eyləmə, ay Nərgiz xanım,
Gedərgiyəm, burda qala bilmərəm.
Axtareram soraq ala bilərəm,
Gedərgiyəm burda qala bilmərəm.

Aldı Nərgiz xanım:

Mənəm bu yerlərin sultanı-xanı,
Tutmuşam dəstimdə gülü-reyhani.
Mən səni severəm, sən də sev məni,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.

Götürür Alı xan, görək nə deyir:

Mənim yarım geyər alı-qırmızı,
İşvəsi-qəmzəsi yandırer bizi.
Bağın bənövşəsi, gülün nərgizi,
Onnan geyrisini də bilmərəm.
Mənim sevgilim var qala bilmərəm.

Götürür Nərgiz xanım görək daha nə deyir:

Sən mənim canımsan, canım cananım,
Sabahım-salatım, dinim, imanım,
Sana qurvan olsun bu Nərgiz xanım,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.

Alı xan dedi:

– Ay xanım, ay xanım, qulaq as!

Leyliyə Məcnundu, Əsliyə-Kərəm,
Nolar yar camalın bir də mən görəm.
Qadir Allah, sənnən möhlət istərəm,

Alıyam, Pərisiz can da vermərəm,
Gedərgiyəm, burda qala bilmərəm.

Söz cavabı tamam oluf, Alı xan Nərgiz xanımnan halallıx istiyif yola tüşdülər. Gəlhagəl, günə bir mənzil, teyyi-mənazil, gəlif çatdılar Bitlis şəhərinə. Bitlis şəhərində dərvişdər qapı-qapı gəzif hər qapıda qəsidə oxuya-oxuya gəzillər. Gəldilər bazar böyrünə çıxdılar. Buralarda hərrənellər, Hacı Səyyadın öyünü neyə tafsınnar, neyə bulsunnar?

Günnərin bir günü, Hacı Səyyadın öyünə bazarrıx lazım oldu. Hacı Səyyad pul çıxardı Əhmədi çağırdı, pulu verdi, dedi:

– Bala, öyün bazarrığı tükənif, get yaxşı bir bazarrıx elə.

Pəri xanım Əhmət livasında bazara gəldi, hərrəndi. Bir də gördü Ali dərviş, Qara vəzir, yanında da Budax çovan qəsidə deyə-deyə camahatdan pul alellar. Pəri xanım bazarrığını eliyif geri döndü. Evə gəldi. Üzünü Hacı Səyyada tutuf dedi:

– Baba.

Dedi:

– Bəli.

– Baba, sizdən bir söz soruşajam. Siz hörmətdi-izzətdi bir adamsınız, qonaxçıl adamsınız. Bayax bazarda üç nəfər dərviş gördüm, elə gözəl oxuyullar adamın tükləri biz-biz olar. Nolar gətirəsən bu gecə onnar burda söhbət eliyə.

Hacı Səyyad dedi:

– Oğul, o dərvişdəri tanıyırsanmı?

Əhməd dedi:

– Bəli, bazarda filankəsin karvansarasında dayanıflar.

– Oğul, get onnarı təklif elə, bu gecə gəlsinnər bizə söhbət eləsinlər.

Pəri xanım, yanı Əhməd bazara gəldi. Hərrəndi bazarın ağzında Qara vəziri, Budax çovanı, Alı xanı gördü. Baş əydi, əllərini sinəsinə qoydu. Dedi:

– Ağa dərvişdər, sizin qəminiz az olsun, dərdiniz az olsun, kefiniz saz olsun. Mənim ağam istiyir ki, siz bu geçə onun qonağı olasınız.

– Sizin ağanız kimdi?

– Gedəndə görərsiniz.

Əhmədin arxasınca (yanı Pəri xanımın) Alı xan, Qara vəzir bir də Budax çovan gəlif Hacı Səyyadın malikanəsinə çatdılar. Bunnarı qonağ otağına yerrəşdirdilər. Alı xan elə gözəl səsnən qəzəllər oxuyur ku, meyillər açer, könüllər oxşuyur, dini söhbətdər eliyir. Eşidənnər mat qaler bunun danışığına, oxumasına. Alı xan üzü nurlu peyğəmbərimizdən, Dədə Qorquddan, Mövlanadan, Yunis Əmrədən elə söhbətdər eliyir ki, elə bil bu onnarın özüdü. Camahat ayıl-mayıl oluf bunun söhbətdərinnən. Xalxın ağzı açix qalif. Məclisə cümlə-aləm toplaşif. Gejənin bir müddətinə kimi Alı xan danışdı, oxudu, milləti feyziyab elədi. Sözü-söhbətini yekunnaşdırmaq istədi, dedi:

– Sizin içinizdən də bir danışan, dinnən, şəriyətdən danışmaq istəyininiz yoxdumu?

Camahatın arasından Əhmət (yanı Pəri xanım) irəli çıxıf dedi:

– Mən danışmaq istiyirəm. İxtiyar versəniz, bir söhbət də mən eliyərəm.

Alı xan dedi:

– Niyə olmur, çox gözəl olar.

Pəri xanım çox özünü qavağa vermerdi. Həm də üz gözünü kü, müşəmbələmişdi, istəmerdi ki, camahat bunu yaxınnan görüf iyrənsin.

İrəli gəldi, əlinə bir çuvvuğ alıf sinəsinə basdı görək nə dedi:

Ay hazarat, heç gözdülər görməsin,
Nə yaman olurmuş yaman ayrılıx.
Ölüm haxdı, bu dünyada insana,
Ölümən də betər, aman, ayrılıx.

Dərdim bir dəryadı, könlüm bir ada,
Günbəgünnən artıf oldu ziyada.
Hərdən bir cüt balam düşəndə yada,
Ucalar başımmın duman, ayrılıx.

– deyəndə Alı xan şeşəlti gözünü buna doğru.

– Əyə, sana qurvan olom, nəydi o oxuduğun? Birni də oxuynan.

Əhməd sonuncu bəndi deməzdən qavax Alı xan dedi:

– Ayə, o cüt bala dedin, nə dedin, mənim tufanımı niyə dağıtdın?!

Aldı görək Əhməd nə deyir:

Əhməd gəlir bu meydanda durmağa,

Müjgan oxun şirin cana vurmağa.

Dünya bibəfadı, bir də görməyə,

Gəlmer sağlığıma güman, ayrılıx.

Bəli, geşə başa çatdı, hərə bir tərəfə dağılışdı. Yatmaxda olsunar. Savaxlarımız xeyrriyə açılsın, inşallah! Savax açıldı. Dərvişdəre gənə çörək, yemək gələn vaxtı, bu tərəfdən o, o tərəfdən bu – hamı içəri girir. Budax çovan dedi:

– Mən bajımı gəzerəm.

Alı xan dedi:

– Mənim itiyim var.

Qara vəzir dedi:

– Mənim də itiyim var.

Ancax Əhməd bunnara qulluğ eliyir. Alı xan dedi:

– Əhməd, qardaş, axşamkı sözünü bir də oxuyarsanmı? Mənim ciyarımı dağıladı.

Əhməd dedi:

– Bu şərtən oxuyaram ki, nə içəridən çıxanı, nə də eşdən gələni buraxmıyın çölə, hamı bir yerdə qalsın.

Hacı Səyyad dedi:

– Oğul, mənim bu öydə kimim var hamısı burdadı. Zövçəmdə burdadı, iki oğlumdu burdadı, nökər-qulluxçu, qaravaş – kim var hamsı burdadı.

Əhməd dedi:

– Nə olsun, içəri girəni buraxın gəlsin, çölə çıxanı buraxmıyın.

Belə deyəndə Budax çovan durdu qapının ağzını kəsdirdi. Eni-eninə, uzununu-uzununa – qapının ağzında durdu. Dedi:

– Mənim başım üstə, içəri girəni buraxajam, eşiyə çıxanı buraxmıyjam.

Alı xan dedi:

– Ay Əhməd qardaş, indi oxuya bilərsən ki?

Dedi:

– Oxuyaram, inşallah! Amma mənim fikrimə nəzər salın, məni yaxşı başa düşün, görün nə demək istiyirəm!

Axşam Həji Səyyad dərvişlərin bir-bir adını soruşuf – Qara vəzir deyif Qara Muradam, Çovan deyif Budax çovanam, Alı xannan soruşanda deef ki,adım Nihan vəziridi. Ancaq Pəri xanım gördü kü, çovannan başqa ikisi də addarını dandılar. Götürüf görək burda nə dejək.

O zaman ki, çıxdım Vannan irəğa,
Qatırlı, şuturlu, mayalı dərviş!
Dindirəndə kəlmə-kəlmə danışan,
Gəlinnən, qızdan da həyalı dərviş!

O zaman ki, çıxdım yollara Vannan,
Bu qürvət ellərdə mən oldum canuan.
Halımı xəvər al Budax çovannan,
O biler hər işi, əhvalı, dərviş!

Alı xan gənə təcüfləndi, dedi:

– Nə deer əyə, bu. Ə, çovan nəyi bilərsən?

Çovan dedi:

– Qardaş, heç zad başa düşə bilmerəm, ancax deyəsən o düz danışer.

Başım qoydum astanada daşa da,
Rəhm edən olmadı gözdə yaşa da.
Mən də gördüm bir qarannıx meşədə,
O sən itirdiyin maralı, dərviş!

– Ayə, sən nə danışersan, açıx de göröm.

Dedi:

– Qulaq as, bir az səbrin olsun:

Çoxdu ürəyimin qəmi-azarı,
Gözümə görünməz döyləti-varı.
Mənim öymü yıxdı Tafdıxnan, qarı,
Kəsdilər babamnan ilqarı, dərviş!

Fələk məni ağlatmışdı, güldürdü,
Ağladıban göz yaşımı sildirdi,
Qara vəzir bir cüt oğlum öldürdü,
İgidsənsə qana qan alı, dərviş.

Alı xan ildirəm kimi ayağa durdu:

– Ay Əhməd, əyə, de görək sən kimsən, buları hardan bilersən.

– Qulaq as, gör mən kiməm:

Səhər-səhər çıxan dan ulduzuyam,
Şirin-şirin kavafların duzuyam.
Adım Pəri, Hacı Səyyad qızıyam,
İstərsən göstərim camalı, dərviş,

– deyif başınnan qarın-qarteyi, üzünən suluğu çıxardanda pərişan tellər dağ şələləsi kimi ay üzünə dağıldı. Yaxşı baxın, mən Pəri xanımam – dedi.

Ama çovan qapının ağzını elə kəsif ki, çivin də keçə bilməz.

Neynəmək lazımdı? Birinci Qara vəzirin payını vermək lazımdı. Elə də cəzasını verdilər, Qara vəziri iki şaqqa eliyif, bir şaqqasını imarətin bir tərəfinə, bir şaqqasını da o biri tərəfində hündürdə koraladılar²², qurda-quşa yem oldu. Qarıyı da verdilər Budax çovana. Dedilər çovan, du elə sana yarıyar, apar sürünün yan-yörəsində köpək əvəzinə bağlıyarsan. Budax çovan aparmadı qarıyı. Başına tək bir çomax vurdu. Onnan da canı çıxdı. Tafdığın da cəzası verildi, o da cəhənnəmə vəsil oldu. Pəri özünə gəlif, öz livasını geyif, görək Alı xana nə dedi:

Uzax yoldan gələn dərviş,
Yoluna qurban mən olum.
Bircə danış tutu kimi,
Dilinə qurvan mən olum.

²² Korladılar - mıxladılar

Yoxdu s nt k bir m rdana,
M ni g tirm din cana.
Sarı lax boyun-boyuna
Boyuna qurban m n olum.

Ke if bu dađlardan a ax,
C ml  cahanı dola ax.
P ri deyir, qucaqla ax,
Belin  qurvan m n olum.

B li, iki sevgili bir-birin  qovuşdu. H r k s  z layiqli c zasını aldı. Hacı S yyad Alı xannan P ri xanıma qır x g n-qır x gec  toy el di. A ı x g lif m clisi duvaqqapma il  ba a vurdu. Onnar uzun zaman ya adılar, yen  d  g z l  yladdarı oldu. D nyadan kam aldılar, siz d  kamınıza  atasınız.